

ארכיטקטורה אזורית חדשה

רפיון אמריקני ותעוזה איראנית דוחקים את המדינות הסוניות הפרגמטיות, ובפרט סעודיה והאמירויות, לכיוון בעייתי מבחינת ישראל. זה מאתגר, אבל יש מה לעשות

ממשל טראמפ, לעומת זאת, שם את היבן על הידוק היחסים עם המדינות הפרגמטיות ועם ישראל, ביטל את מחויבותו להסכם הגרעין וקידם את "הסכמי אברהם".

ממשל ביידן שוב התרחק מהמדינות הפרגמטיות, ובעיקר מההנהגה הסעודית. הוא אומנם התחייב שלאיראן לא יהיה נשק גרעיני – אבל הדרך שבה בחר למנוע זאת, קרי ניהול משא ומתן מעמדת חולשה מובהקת על חידוש הסכם הגרעין, עודדה את משטר המולות בטהראן להתקדם בהתמדה בתוכנית הגרעין תוך חציית ספים חוזרת ונשנית ללא כל תגובה אמריקנית (שלא לדבר על תגובה אירופית).

הרפיון האמריקני, שבא לידי ביטוי בוטה בנסיגה החפוזה והמביכה מאפגניסטן, הדאיג מאוד את המדינות הפרגמטיות, ובעיקר את סעודיה. בה בעת הוא המריץ את מתחרותיה של ארה"ב במאבק על ההגמוניה והסדר העולמי, סין ורוסיה, לקדם את מה שנתפס בעיניהן כאינטרסים חיוניים שלהן (טייוואן ואוקראינה) ולמלא את החלל שהותירה ארה"ב במזרח התיכון.

אך כאן התגלע שוני בין המזרח התיכון לבין זירות אחרות. הניסיון מצד המעצמות המתחרות לשנות את הסדר העולמי נתקל בקשיים, בעיקר בשל חולשת הצבא הרוסי והנחישות האוקראינית, וגם נוכח

מאז כניסת ממשל ביידן בארצות הברית לתפקידו, וביתר שאת בשנה האחרונה, עובר המבנה שאפיין את המזרח התיכון תמורה מרחיקת לכת. המהלך טרם הושלם וככל הנראה עודנו הפיך, אבל יש לו כבר משמעויות מרחיקות לכת עבור ישראל.

עד סוף 2020 התאפיין האזור במתח ובתחרות על ההגמוניה בין ארבעה מחנות, שלכל אחד מהם הייתה זיקה שונה למערב. המחנה הסוני הפרגמטי, בהובלת סעודיה והאמירויות, שנשען על ארה"ב, התמודד עם הציר השיעי הרדיקלי העוין למערב, בהובלת איראן; עם המחנה הסוני הרדיקלי המתוחכם בהובלת קטר, תורכיה והאחים המוסלמים, שיחסו למערב לעומתי אך תועלתני וזהיר; ועם המחנה הסוני האולטרה-רדיקלי, בהובלת דאע"ש, שניהל עימות ישיר עם המערב.

גישת ארה"ב למבנה אזורי זה הייתה שנויה במחלוקת במערכת הפוליטית האמריקנית. הייתה הסכמה על הצורך להילחם בדאע"ש, והיא אכן הובילה לפירוק המדינה שהקים ולהחלשת האיום הנשקף ממנו. מעבר לכך, בימי ממשל אובמה נקטה וושינגטון מדיניות שחתרה לאזן בין המחנות היריבים: להימנע מעימות עם המחנה השיעי, ולשתף פעולה עם המחנה הסוני הרדיקלי המתוחכם, תוך רתיעה משיתוף פעולה משמעותי עם הסונים הפרגמטיים. גולת הכותרת של מדיניות זו הייתה הסכם הגרעין עם איראן.

של איראן במישורים האזורי והבינלאומי, המשטר האיראני ממשיך להתמודד עם אתגרים קשים מבית, נוכח הקשיים הכלכליים והמשך המחאה העממית בעקבות מותה של מחסאא אמיני.

תעוזה גוברת של איראן וגרורותיה, בראשן חיזבאללה, הבוחנות את מרחב חופש הפעולה שלהן כולל בהקשר הגרעיני, הן כלפי ארה"ב הן כלפי ישראל. בהקשר זה בולטים מהלכי איראן המקרבים אותה להשלמת היכולות הנדרשות לייצור נשק גרעיני. מדובר בין השאר בשיגור הטיל ח'ורמסאהר 4, שיוכל בבוא העת לשאת ראש קרב גרעיני לטווח של 2,000 ק"מ; בהפקת אורניום מתכתי וצבירת אורניום מועשר ברמה גבוהה (60 ו-20 אחוז) בכמות שתאפשר לייצר חומר בקיע ליותר מחמישה מתקני נפץ גרעיניים בתוך כשלושה חודשים; ובהרחבת כושר ההעשרה על ידי צנטריפוגות מתקדמות ושיפור המיגון של מתקני הגרעין באמצעות העתקתם לאתרים תת-קרקעיים בעומק רב יותר. במקביל האיראנים מאתגרים, כאמור, את האמריקנים. הם עצרו לאחרונה במפרץ הפרסי שתי מכליות נפט, תקפו יעדים אמריקניים בסוריה באמצעות מיליציות הכפופות למרותם, וגם חיזבאללה נערך להשתלב במערכה נגד הכוחות האמריקניים בסוריה. כלפי ישראל, מעבר לאיומים החוזרים ונשנים, בולטים הסבת כלי שיט אזרחיים לצבאיים במגמה ליצור נוכחות ימית הרחק מחופי איראן, כולל בים התיכון; הפיגוע במגידו במערובות חיזבאללה; שיגורי המל"טים והרחפנים לעבר שטח ישראל; התרגיל של הארגון הלבנוני המדמה השתלטות על שטח ויישובים בגליל; ירי הרקטות מלבנון על ידי גורמים פלסטיניים;

ההתייצבות המערבית המרשימה לצד אוקראינה; לעומת זאת, במזרח התיכון לא ניכרה התייצבות דומה של המערב לצד בעלות הברית הטבעיות שלו. ולפיכך, כמו גם על רקע התפתחויות נוספות שתנותחנה בהמשך, התרחש תהליך השינוי של הארכיטקטורה האזורית.

הביטויים העיקריים של הסדר האזורי החדש הם אלה:

הפשרת המתח בין המחנות המתחרים, ובפרט המחנה הפרגמטי והצירי השיעי הרדיקלי. שיאה של הפשרה זו היה בהסכמתן של איראן וסעודיה לחדש את היחסים הדיפלומטיים ביניהן. מעבר לכך חודשו הקשרים בין מדינות המחנה הפרגמטי לבין סוריה, בת החסות של איראן, וכן בינן לבין מדינות המחנה הסוני הרדיקלי-מתוחכם, קטר ותורכיה. תהליך זה החל עוד בשלהי נשיאותו של טראמפ ובעידודו, ונמשך גם תחת ממשל ביידן. יצוין, עם זאת, שהמבנה המחנאי לא נעלם, והמחנות והצירים ממשיכים להתקיים. הפערים האידאולוגיים נותרו בעינם ואין התכה ביניהם, כך ששינוי במצב יכול להוביל להיפוך המגמה.

התחזקות מעמדה של איראן באזור ומעבר לו. איראן מהדקת את יחסיה עם גורמי הכוח הבינלאומיים, רוסיה וסין, הקוראים תיגר כמוה על הסדר העולמי המערבי. בהקשר זה היא ממנפת את אספקת אמצעי הלחימה לרוסיה, לצורכי המערכה באוקראינה. ביחוד, היא מספקת לרוסיה מל"טים תוקפים. בכירים איראנים משוחחים עם מי שהיו יריבים זה לא כבר, ומבקרים במדינות שהיו עוינות עד לאחרונה. גולת הכותרת אמורה להיות ביקור הנשיא ראיסי בסעודיה. גם כאן יצוין כי במקביל להתחזקות מעמדה

אופציה להצטייד בנשק גרעיני מפקיסטן, אך בכל אלה לא היה כדי לערער את ההישענות על ארה"ב. ממשלים אמריקנים שונים, בעיקר דמוקרטיים, ובייחוד ממשל אובמה, עוררו במשך השנים ספקות אצל הסעודים באשר להיגיון של המשך מדיניות זו, אולם ממשל ביידן היה הקש ששבר את גב הגמל. סיבות אחדות לכך:

החשש שאיראן תחליט בקרוב לפרוץ לגרעין, חשש המתגבר לנוכח התקדמותה של טהראן בתוכנית הגרעין ולנוכח ההסכנות והחולשה של ארה"ב כלפיה ובעולם בכלל. בקרב המדינות הפרגמטיות, ובייחוד סעודיה, התחדדה ההכרה שבמצב כזה ייתכנו כמה תרחישים שכולם מסוכנים להן. אם הפריצה לגרעין לא תיתקל בהתנגדות ממשית תהפוך איראן למעצמה, בוודאי ברמה האזורית – ואז מוטב יהיה לסעודיה ולשותפותיה לעמוד בקשרים טובים עימה. מדינות המפרץ הערביות אף רוצות לוודא שבמקרה שבעקבות ניסיון הפריצה האיראני לגרעין ינסו ישראל או ארה"ב לפגוע בתשתיות הגרעין האיראניות, הן לא תואשמה על ידי איראן בשיתוף פעולה עם התוקפים ולא תהיינה יעד לפעולות התגובה האיראניות, כפי שאיימה איראן בעבר.

מעבר לכך, עצם ההתקרבות לאיראן בשלב הנוכחי יוצרת שיקול מרסן נוסף בפני איראן בבואה להחליט אם לפרוץ לגרעין או לא. כשלעצמו זהו שיקול בעל משקל מוגבל, אולם בסבך השיקולים האיראניים לכאן ולכאן הוא עשוי להיות בעל משקל משמעותי בכל זאת.

בראייה קצרת טווח יותר, ההתקרבות לאיראן נועדה למנוע סיכונים מידיים מצד החות"ים בתימן ומצד איראן עצמה, דוגמת ההתקפה

הצבת האוהלים של חזבאללה בשטח ישראל והירי של הג'יהאד האסלאמי מעזה שקדם למבצע "מגן וחץ".

שחיקה בהסתמכות של המדינות הפרגמטיות על ארה"ב בהיבט הביטחוני, שבאה לידי ביטוי בהחלטת איחוד האמירויות להפסיק את השתתפותו בכוח המשימה המאבטח את השיט במפרץ הפרסי, שאותו מובילים האמריקנים.

הגברת המעורבות של סין במתרחש באזור, על חשבון ארה"ב. הביטוי הבולט לכך היה הצלחתה של בייג'ין להביא לפיוס בין סעודיה לאיראן. אך השינוי ניכר כבר בהבדלים בין הקרירות שבה התקבל הנשיא ביידן בסעודיה ביוני 2022 לבין המאמץ הסעודי להקרין חמימות כלפי מנהיג סין, שי, בביקורו בממלכה בדצמבר 2022.

דחיקה של "הסכמי אברהם" ממעמדם כמעצב מרכזי של המערכת האזורית למעמד משני. ממשל ביידן, שבתחילה תמך בהסכמים אך לא היה נלהב להתגייס לקידומם, מגלה לאחרונה גישה חיובית יותר כלפי האפשרות של חיזוקם והרחבתם, כך שגם סעודיה תצטרף אליהם, אבל התנאים הנדרשים מכל הצדדים כדי לממש את המהלך מקשים על מימוש כוונה זו.

המניעים לשינוי

המניע העיקרי של המדינות הפרגמטיות לשינוי מדיניותן הוא שאיפתן להפחית את הסיכונים לביטחונן ולשגשוגן. לאורך עשרות שנים נשענו מדינות אלו באופן כמעט בלעדי על המערב לצורך זה. הן אומנם רכשו לעיתים מסין ומרוסיה ציוד צבאי שהמערב סירב לספק להן, וסעודיה אף הכינה לעצמה

חתימת הסכם הגז, בשל רתיעתה מעימות עם הארגון, והימנעותה מתגובה נחרצת בכמה אירועים מאוחרים יותר, פגעו בדימוי העוצמה וההרתעה שלה. המשבר הפנימי בישראל וחוסר ההסכמה בינה לבין ארה"ב והמערב בסוגיות אחדות תורמים גם הם לשחיקה בדימוי העוצמה של ישראל. ישראל אומנם עדיין נתפסת כחזקה, ופעולותיה נגד איראן בסוריה ונגד שלוחיה בעזה (מבצע 'מגן וחץ' נגד הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני) ממתנות שחיקה זו בדימוי העוצמה שלה. ובכל זאת במציאות הזאת, המדינות הסוניות הפרגמטיות פחות נלהבות ומוכנות להישען על ישראל, ומעדיפות במקום זאת למתן את המתחים עם איראן.

ישראל והשינוי

לסדר האזורי המתהווה, כמו גם להמשך המערכה על הסדר העולמי, יש השלכות חשובות על מצבה המדיני והביטחוני של ישראל.

איראן והפריצה לגרעין. ראשית, הסדר המתהווה עלול ליצור באיראן תחושת ביטחון וכול-יכולת, שתקרוב אותה לעבר החלטה על פריצה לייצור נשק גרעיני, על כל הנגזר מכך. ככל שאיראן תתרשם שהחולשה האמריקנית במזרח התיכון עמוקה יותר, ושכתוצאה מכך הרתיעה האמריקנית מפני עימות עימה מושרשת יותר – כך תגבר הנטייה לפרוץ לגרעין. זאת בייחוד אם שליטי איראן יעריכו כי יש אפשרות סבירה שממשל ביידן יתחלף בממשל נחוש יותר שיהיה מוכן לפעול בנחישות למנוע מאיראן להמשיך ולקדם את תוכנית הגרעין שלה. ההתקרבות לסעודיה עשויה כאמור להיות גורם מוסך, אך לא מכריע. האיראנים עשויים להעריך כי נוצרו

על מתקני הנפט הסעודיים בספטמבר 2019. המחיר של התפיסות עם אסד איננו גדול, שכן הפרגמטיות הבינו כבר מזמן שאפסו הסיכויים להביא להפלת משטרו באמצעות התמיכה במורדים המתונים, והן אינן מעוניינות לחזק את הסונים האולטרה-רדיקליים המהווים את עיקר כוחה של האופוזיציה הסורית כיום. יתר על כן, הן סבורות ומקוות ששיתוף פעולה עם אסד עשוי לתרום להפחתת הברחות הסמים (קופטגון) מסוריה למדינות הפרגמטיות, ולבניית אפיק הידרות שבו יינתן מקום גם לאופוזיציה הסורית המתונה.

ומעל כל אלה, ההתקרבות לאיראן ולסין היא מעין מנוף לחץ שנועד לאותת לוושינגטון שעליה לשנות את מדיניותה כלפי סעודיה והמחנה הפרגמטי לפני שיהיה מאוחר מדי. סעודיה איננה חותרת לוותר על יחסיה המיוחדים עם ארה"ב, אך היא מצפה לתשומות אמריקניות ניכרות הרבה יותר בתמורה לבלימת התקרבותה לאיראן ולסין. היא מצפה שארה"ב תפעיל על איראן סנקציות, ותציב בפני טהראן בבהירות אופציה צבאית אמינה אם זו תמשיך לבסס את יכולתה לפרוץ לעבר השגת נשק גרעיני; ושאררה"ב תספק לה, לסעודיה, מחויבות להגנתה, נשק, תמיכה בפרויקט גרעין אזרחי עם פיקוח מוגבל, והשקעות. בכל מקרה, אף על פי שהמתח הבסיסי בין סעודיה לאיראן לא פג, והן ממשיכות לייצג תפיסות עולם מתחרות בתוך העולם האסלאמי, סביר שלפחות בטווח הזמן הקרוב תדבק סעודיה במדיניות חוץ מגוונת ופייסנית יותר.

גם למדיניות ישראל יש חלק במניעים להיווצרות הסדר האזורי החדש. ההסכנות שגילתה ישראל כלפי חיזבאללה סביב

מול חיזבאללה, ולאור זאת גובר החשש ששלווחיה של איראן ינסו להמשיך ולהתגרות בה, כפי שעשה חיזבאללה לאחרונה.

*

ההכרה בהשלכות המציאות החדשה מחייבת את ישראל לפעול בדחיפות ובמרץ לנטרולן. המשימה העיקרית היא לשכנע את ארצות הברית שהאינטרס האמריקני הוא לאמץ מדיניות נחרצת ונחושה יותר במזרח התיכון, ובפרט כלפי איראן וגרורותיה, כולל הדגשת מוכנותה למימוש האופציה הצבאית נגד איראן אם יהיה צורך בכך. בשלב זה נראה כי זו משימה קשה, שכן ממשל ביידן מתמקד כנראה (למרות הכחשותיו הפומביות) דווקא בניסיון לקדם הסדרי ביניים עם טהראן, שיעכבו את ההתקדמות האיראנית בתחום הגרעין בתמורה להקלות גדולות שתאפשרנה לאיראן להתמודד עם האתגרים מבית ולבסס את מעמדה האזורי, תוך שהיא ממשיכה להיות קרובה ביותר להפקת חומר בקיע ולפריצה לנשק גרעיני. עם זאת, התרגילים הצבאיים המשותפים התכופים של ארה"ב וישראל, במתווים שנועדו להבהיר כי נבנית יכולת פעולה כלפי איראן, והגברת הנוכחות הצבאית האמריקנית במפרץ, משדרים בכל זאת את המסר הדרוש, ומלמדים כי וושינגטון ערה לצורך לבצע התאמות במדיניותה לנוכח השינויים בסדר האזורי והציפיות של ישראל וסעודיה.

מדיניות ישראל צריכה לכלול גם הליכה לקראת סעודיה ומדינות המפרץ, בתמורה להגבלות מצידן על מאפייני ההתקרבות לאיראן וגורמי החסות שלה (ולסין). וכל זאת, שלא על בסיס דרישות למחוות בלתי אפשריות מצד ישראל בהקשר הפלסטיני. על ישראל להמחיש בפני מדינות ערב

תנאים ייחודיים לפריצה, גם משום שברור שסין ורוסיה לא תצטרפנה למאמץ מערבי לשכנע את איראן שלא לממש את הפריצה לגרעין. בינתיים, כאמור, איראן עושה את כל ההכנות הנדרשות לפריצה. המשמעות מבחינת ישראל ברורה. היא עלולה להידרש לפעולה שתהיה כרוכה בפגיעה חמורה בעורף, ובמתח מול ארה"ב ומדינות המערב – או להשלים עם מציאות מסוכנת יותר של איראן גרעינית.

היחסים עם סעודיה. שנית, הסדר החדש מקשה על קידום הסכמי אברהם והרחבתם. המחיר שסעודיה דורשת כעת מישראל ומארה"ב, וכנגזרת מכך הדרישות האמריקניות מישראל בתמורה לנורמליזציה מלאה של היחסים, מאמיר והולך: הסכם הגנה אמריקני-סעודי, תוכנית גרעין נרחבת, ומהלכים ישראלים בהקשר הפלסטיני. אין אומנם סכנה להסכמים שכבר נחתמו, אבל ההתלהבות והתנופה שאפיינו את היחסים מייד לאחר החתימה עומעמו במקצת, הן בשל הסדר החדש הן עקב הדאגה מהרכב הממשלה בישראל. גם במצב החדש יש עדיין היגיון מבחינת סעודיה בקידום היחסים עם ישראל ובשיפור היחסים עם ארה"ב, כאמצעי לחיזוק מנגנוני ההגנה שיבטיחו את יציבות ושגשוג הממלכה, אך זאת לא על חשבון מערכת היחסים החדשה עם איראן וסין. הסעודים מציגים בהקשר זה את הרעיון של אינטגרציה עם ישראל, קרי שילובה באזור במגוון היבטים ללא נורמליזציה פורמלית, כדרך יצירתית לקידום היחסים, תוך דילוג על המשוכות בדרך להשגת יעד זה.

היחלשות ההרתעה. ושלישית, כאמור, דימוי העוצמה של ישראל נשחק עקב היחלשות בעלת בריתה וההססנות שהיא עצמה הקרינה

הפרגמטיות, ובכלל זה סעודיה, את היתרונות שבשיתוף הפעולה עימה בתחום הכלכלי והטכנולוגי כמו גם במישור המדיני והצבאי, כפי שעשתה בתקופה שלאחר חתימת ההסכמים. בהקשר זה עליה גם לגלות התחשבות ברגישויות של מדינות אלו בהקשר הפלסטיני, אך זאת ללא ויתורים מהותיים. קרי, על ישראל לאמץ את תוואי האינטגרציה שמציעה ריאד ולהעדיפו על תוואי הנורמליזציה שמקדמת ארה"ב, שנועד בראיתה גם לכפות על ישראל ויתורים בהקשר הפלסטיני.

תא"ל (מיל') **יוסי קופרווסר**, לשעבר ראש חטיבת המחקר באמ"ן, הוא עמית בכיר במכון משגב לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית שהוקם לאחרונה בירושלים בראשות מאיר בן־שבת. הוא גם חוקר בכיר במרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה.